

اوضاع مطبوعات زنان در سال ۱۳۳۱ش

دکتر محمد کلهر^۱
مریم حاجی باقر نجار^۲

تاریخ دریافت: ۹۴/۰۴/۱۲

تاریخ پذیرش: ۹۴/۰۸/۲۵

چکیده:

پژوهش راجع به مشارکتهای سیاسی - اجتماعی زنان در ایران جزو پژوهشهای بدیع و در حال دشوار محسوب می‌شود. بیشترین این مشارکتهای در عرصه نگارش و مطبوعات تجلی یافته است.

این مقاله بر آن است تا با بررسی معدودی ۱۲ نشریه زنان در سال ۱۳۳۱ش به رویکرد زنان در سال دوم نخست وزیری دکتر مصدق بپردازد. تا مشخص شود که تحولات سیاسی - اجتماعی و رویدادهای این سال از جمله قیام ۳۰ تیر و ماجرای ۹ اسفند تا چه حدی به دنیای زنان و مطبوعات ایشان راه یافته است. در این پژوهش از روش توصیفی - آماری استفاده شده است. از این رو مجموع دستاوردهای این مقاله در یک جدول و تحلیل آماری آن ارائه خواهد شد.

کلید واژه: دولت مصدق، سال ۱۳۳۱ش، تحولات سیاسی، مطبوعات زنان.

---

^۱ استادیار گروه تاریخ واحد شهر ری. دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر ری (یادگار امام) ایران kalhor.mohammad72@gmail.com

^۲ کارشناس ارشد تاریخ

مقدمه

انسان‌ها همواره در طول تاریخ به دنبال راهی برای ارتباط و انتقال مفاهیم به یکدیگر بودند. با اختراع خط توسط قتیقی‌ها شکل جدیدی از ارتباط به نام خط تصویری بین انسان‌ها پدیدار گردید. تاریخ عصر نوین ارتباطات از اختراع چاپ آغاز می‌شود. فنی که در کشور چین در قرن ۸، در اروپا در قرن ۱۵ م و در ایران در زمان محمد شاه قاجار پدید آمد. فعالیت مطبوعاتی در ایران هم درست در این زمان با انتشار روزنامه کاغذ اخبار توسط میرزا صالح شیرازی آغاز شد و در دوره ناصرالدین شاده با انتشار روزنامه وقایع اتفاقیه به همت میرزا تقی خان امیرکبیر انسجام بیشتری یافت. تا زمان مشروطه با توجه به این که جامعه ایران جامعه‌ای مرد سالار بود مؤسسات و مدیران نشریه‌ها، هفته‌نامه‌ها و گاه نامه‌ها مرد بودند و زنان فعالیت چشمگیری در این عرصه نداشتند، شاهد بر این مدعا همین بس که اولین نشریه هفتگی زنان با یک تاخیر حدوداً ۸۰ ساله نسبت به نشریه مردان منتشر شد. نهضت مشروطه ایران میدان تازه‌ای را برای حضور زنان در عرصه فعالیت‌های مطبوعاتی باز کرد که در این زمینه مردان و روحانیون مترقی و آزادی‌خواه نقش قابل توجهی داشتند. بعد از صدور فرمان مشروطیت و تشکیل اولین دوره مجلس شورای ملی به زنان این اجازه داده شد که خواست‌ها و نظراتشان را در روزنامه‌های مشروطه‌خواه منتشر کنند. اما این به معنای حضور جدی زنان در عرصه روزنامه‌نگاری نبود تا این که با فتح تهران زنان تجددطلب توانستند برای اولین بار در عرصه روزنامه‌نگاری ایران گام نهند.

نشریات زنان در سال ۱۳۳۱ که مورد بررسی قرار گرفت عبارتند از:

۱. آخرین اطلاعات پزشکی ۲. اراده آذربایجان ۳. انقلاب کبیر ۴. پیام فارس
۵. ترقی ایران ۶. حقوق زنان ۷. دانشجویان و دانش‌آموزان ایران ۸. رهبر ملت
۹. زنان پیشرو ۱۰. شیخون ۱۱. منطق امروز ۱۲. مر زبان

البته لازم به ذکر است که در این مقاله، از ۴۵ شماره نشریه جهان زنان که در سال ۱۳۳۱ش منتشر شده است به علت گستردگی مطالب اجتناب گردید. امید است که بررسی تحلیلی نشریه جهان زنان در مقاله این دیگر سامان یابد.

بررسی تحولات سیاسی، اجتماعی در سال ۱۳۳۱ش

سال ۱۳۳۱ش دومین سال نخست وزیری مصدق- سالی پر فراز و نشیبی بود. استعفای مصدق در ۲۵ تیر و نخست وزیری قوام در ۲۷ تیر که به قیام ۳۰ تیر ۱۳۳۱ش و نخست وزیری مجدد مصدق

منجر شد.^۱ تاثیرات ژرفی بر اوضاع سیاسی، اجتماعی ایران بر جای نهاد. مصدق که در قیام ۳۰ تیر، از حمایت گستره اجتماعی برخوردار شده بود. گام‌های اساسی در تحدید قدرت درباره برداشت. وی ابتدا اشرف را به علت شرکت در توطئه به قدرت رسیدن قوام، از ایران تبعید کرد،^۲ سپس در ۳۰ مهر ۱۳۳۱ش. با انگلستان قطع رابطه سیاسی کرد.^۳ انعکاس اقدامات مصدق، به شورش بخشی از بختیاری‌های حامی دربار و انگلیس در پائیز ۱۳۳۱ش. منجر شد.^۴ توطئه علیه مصدق با شورش بختیاری‌ها، آغاز و به طرح کودتا از سوی نظامیان و نمایندگان حامی دربار در اواخر مهر ۱۳۳۱ش. منتهی شد. در این طرح کودتا، علیرضا پهلوی رابط میان انگلیسی‌ها و کودتاگران بود. اگرچه عوامل این کودتا عده‌ای بازداشت شدند. اما توطئه‌گران کماکان مشغول عملیات ضد مصدق بودند،^۵ توطئه‌هایی که سر انجام به حادثه ۹ اسفند ۱۳۳۱ش، و قهر سیاسی مصدق با شاه، منجر شد.^۶

اوضاع مطبوعات در سال ۱۳۳۱ش

مطبوعات یکی از پایه‌ها و ارکان مهم گسترش فرهنگ و ارتباطات اجتماعی و از مهم‌ترین رسانه‌های جمعی در جامعه به شمار می‌روند. مهم‌ترین معیار دوره بندی تاریخ مطبوعات ایران عامل «سیاست و حکومت» است. اصل ۱۳ قانون اساسی مشروطیت در مورد مطبوعات و حضور روزنامه‌نویسان به مجلس می‌باشند که فقط حق استماع دارند و مطالب را و مذاکرات مجلس را آنچه که مفید عام المنفعه باشد بیان دارند و اگر کسی از روی غرض شخصی چیزی طبع نماید یا تهمت و افترا بزند مورد استنطاق و محاکمه قرار خواهد گرفت.^۷ اصل ۲۰ متمم قانون اساسی آزادی مطبوعات را به رسمیت شناخت.^۸

مطبوعات ایران بعد از شهریور ۱۳۲۰ و رفتن رضا شاه از ایران، نفسی به راحتی کشیدند روزنامه‌نگاران مانند صدر مشروطه، مثل فنرهای تحت فشار به ناگهان رها شدند و به رغم اعتبار قوانین باز دارند، در کمال بی‌پروایی، انتقاد از مسئولان قبلی کشور را آغاز کردند. مهم‌ترین ویژگی مطبوعات نیمه اول این دوره عبارتند از: انتقادنگری به صورتی که گاهی به هتاکی و دهن دریدگی تبدیل می‌شد عدم توجه به وضع ظاهری نشریه و چاپ روی کاغذهای کثیف با صفحه‌بندی غیر اصولی، استفاده از زبان محاوره‌ای، شمارگان زیاد سوء استفاده‌های مالی صاحبان جراید ظهور روزنامه‌های وابسته به احزاب، تغییر نام مکرر روزنامه‌ها، تقسیم روزنامه‌ها به دو گروه چپ و راست و تعدد مطبوعات (فقط در فاصله سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۶، ۵۸۰ نشریه در ایران منتشر شده است)^۹ قانون ملی شدن صنعت نفت ایران در تاریخ ۲۹ اسفند ۱۳۲۹ به تصویب رسید و دکتر محمد مصدق در ۱۵ اردیبهشت ۱۳۳۰ با

گرفتن رای اعتماد از مجلس، نخست وزیر ایران شد سیاست مطبوعاتی دکتر مصدق ترکیب آزادی و مسئولیت بود. او در یکی از سخنرانی‌های خود خطاب به روزنامه‌نگاران گفت تقاضایه‌ی من از بعضی از آقایان و روزنامه‌نگاران این است که از آزادی سوء استفاده نکنند و عفت قلم را همیشه رعایت کنند.^{۱۰} به طور کلی عصر دولت دکتر مصدق را می‌توان عصر آزادی مطبوعات ایران دانست در روزگار زمامداری دکتر مصدق بر روی هم ۳۷۳ روزنامه مخالف و موافق منتشر می‌شدند، صفحات این روزنامه‌ها که می‌بایست محل تحلیل و تفسیرهای واقع‌بینانه و علمی در جهت رشد و آگاهی مردم می‌بود پر از الفاظ رکیک بود.^{۱۱} در مورد قانون مطبوعات در سال ۱۳۳۱ بعد از تصویب قانون اختیارات ۶ ماهه به دکتر مصدق، او هیئتی را مأمور نمود تا طرح جدیدی برای قانون مطبوعات تهیه نمایند بعد از اعلام رسمیت و اجرای قانون مذکور برخورد فعال گروه‌های صنفی- سیاسی مطبوعاتی و گروه‌های سیاسی، نظراتی را پدید آورد و موجی از مخالفت و اعتراض را در میان مدیران مطبوعاتی و گروه‌های سیاسی ایجاد کرد. این قوانین عبارت بود از: توقیف روزنامه‌ها از طرف دادستان در موقع شکایت شاکی، تشکیل اتحادیه روزنامه‌نگاران تحت نظر اداره تبلیغات، اعتبار بانکی شش ماهه (به موجب قانون ۱۱ آذر ۱۳۳۱ هر کسی که متقاضی تاسیس نشریه بود بایستی هزینه شش ماهه نشریه مورد تقاضا را برایه مخارج تاسیس در قالب اعتبار بانکی بدهد اعتراضات وسیع باعث شد که لایحه جدید قانون مطبوعات مصوب ۱۵ بهمن ۱۳۳۱ به تصویب رسید و قوانین ۱۱ آذر لغو شد.^{۱۲} عصر آزادی مطبوعات دوره مصدق باعث شد که روزنامه‌ها که سخت به منافع حزبی و گروهی خود چسبیده بودند از تساهل و مدارای مصدق به معنی واقعی سوء استفاده کردن و فضای مناسب کودتا را در ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ به وجود آورند.^{۱۳}

مطبوعات زنان در سال ۱۳۳۱ش

مطبوعات زنان به عنوان تابعی از متغیر مطبوعات سیاسی و اجتماعی نیاز به بررسی دقیق دارد. مهم‌ترین مسئله فراروی در این پژوهش این است که آیا زنان و مطبوعات وابسته به ایشان همسو با تحولات سیاسی سال ۱۳۳۱ بوده است یا این که مطبوعات عالم نسون به دور از شرایط اجتماعی به حیات خود ادامه داده است؟ به نظر می‌رسد بررسی مطبوعات زنان تاحدودی رهگشا شود حال به بررسی نشریان زنان در سال ۱۳۳۱ می‌پردازیم.

۱. نشریه آخرین اطلاعات پزشکی

مجله آخرین اطلاعات پزشکی فصلنامه‌ای بهداشتی بوده که توسط گروهی از پزشکان و توسط بانو فاطمه قوامیان در تهران طی سال‌های ۳۴-۱۳۳۱ش چاپ می‌شده است این مجله فصلنامه‌ای کاملاً بهداشتی - پزشکی بوده که آخرین اطلاعات پزشکی در آن به رشته تحریر در می‌آمد. تعداد صفحات این فصلنامه ۲۰ صفحه بوده و بعد از این ۲۰ صفحه در ۴ برگه بدون شماره به کتاب‌های ترجمه شده و اقلام دارویی و امتیازها اشاره می‌شود. تعداد ۴ شماره از این مجله در کتابخانه ملی موجود بوده که مورد بررسی قرار گرفت. این مجله فصلنامه بهداشتی، نشریه انجمن علمی تالیف و ترجمه دانشجویان بانو فاطمه قوامیان تهران: سال‌های ۳۴-۱۳۳۱ شمسی ۵۹-۱۹۵۲م.^{۱۴}

چهار شماره این نشریه عبارتند از: اردیبهشت ۱۳۳۱ ش ۱، تیر ۱۳۳۱ ش ۳، شهریور ۱۳۳۱ ش ۵، آذر ۱۳۳۱ ش ۷- چون این نشریه دارای مقالات سیاسی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی و مسئله زنان نبوده از پرداختن به آن خودداری می‌شود فقط یک مقاله از فرشته تقوی درباره اثر نیکوتین در پیدایش سرطان بود. به نظر می‌رسد این نشریه در مقطع زمانی خود جالب‌ترین مطالب پزشکی را بیان کرده است و نکته قابل توجه این که هیئت مدیره افتخاری آن همه آقایان پزشک و اساتید بودند و از اطبا و دانشجویان می‌خواهد مقالات و آبرواسیون‌ها یا ترجمه‌های خود را ارسال کنند تا در دسترس عموم قرار بگیرد مسلماً این نشریه باعث ارتقا بهداشت در جامعه می‌شده است.

۲. نشریه اراده آذربایجان

این نشریه هفته نامه‌ای سیاسی - خبری بوده که توسط بانو شکوفه مهدی‌زاده (رحیمی) و با مدیریت رحیم زهتاب فرد در ۴ صفحه مصور طی سال‌های ۵۲-۱۳۲۸ در تهران طی روزهای پنج شنبه چاپ می‌شده است مطالب این نشریه عمداً پیرامون حوادث سیاسی، خبری، شعر و ادب، تبلیغات، آگهی‌ها، عرض تسلیت آخرین خبرهای جهان، تبلیغ کتاب‌های مختلف (پزشکی و ادبی) در روزنامه‌ها بوده است و مردم می‌توانستند از لابه‌لای صفحات آن آخرین خبرهای جهان را جست‌وجو کنند.^{۱۵} ۵۳ شماره از این نشریه در کتابخانه ملی موجود بوده که ۱۲ شماره آن مربوط به سال ۱۳۳۱ می‌شود که عبارتند از:

شنبه ۲۳ فروردین ۱۳۳۱ سال چهارم شماره ۵۷

شنبه ۳۰ فروردین ۱۳۳۱ سال چهارم شماره ۵۸

شنبه ۶ اردیبهشت ۱۳۳۱ سال چهارم شماره ۵۹

- شنبه ۱۴ اردیبهشت ۱۳۳۱ سال چهارم شماره ۶۰
 شنبه ۲۰ اردیبهشت ۱۳۳۱ سال چهارم شماره ۶۱
 شنبه ۲۷ اردیبهشت ۱۳۳۱ سال چهارم شماره ۶۲
 شنبه ۳ خرداد ۱۳۳۱ سال چهارم شماره ۶۳
 شنبه ۱۰ خرداد ۱۳۳۱ سال چهارم شماره ۶۴
 شنبه ۱۷ خرداد ۱۳۳۱ سال چهارم شماره ۶۵
 شنبه ۳۱ خرداد ۱۳۳۱ سال چهارم شماره ۶۶
 شنبه ۲۱ تیر ۱۳۳۱ سال چهارم شماره ۶۹
 شنبه ۲۸ تیر ۱۳۳۱ سال چهارم شماره ۷۰

دوازده شماره نشریه اراده آذربایجان که در سال ۱۳۳۱ منتشر شده دارای ۶۸ مقاله بوده است که از این تعداد ۲۶ مقاله سیاسی، ۱۵ مقاله سیاسی- تاریخی، ۱۰ مقاله سیاسی- اجتماعی، ۶ مقاله اجتماعی، ۳ مقاله اقتصادی، ۲ مقاله قضایی- حقوقی و مقالات سیاسی- حقوقی، تاریخی- اجتماعی، سیاسی- اقتصادی، سیاسی- اجتماعی- تاریخی، سیاسی- اجتماعی- اقتصادی، دینی- فلسفی هر کدام یک مورد بوده.

نویسنده هیچ کدام از این مقالات زنان نبودند و در مورد زنان هم مطلبی نداشت احتمال دارد سر مقاله‌ها را بانو شکوفه مهدی‌زاده نوشته باشند. این نشریه پیرامون مسائل سیاسی، حوادث روز، موضوع نفت، انتخابات آذربایجان و تبریز مقالاتی علیه مصدق و خانواده او، زمامداری مجدد دکتر مصدق و اختیارات او و اوضاع اقتصادی صحبت می‌کند.

این نشریه جزء به جز مسائل سیاسی- اجتماعی را بررسی می‌کند به عنوان نمونه متن استغای آقای مصدق را می‌آورد به نظر می‌رسد این نشریه کاملا با تعصب و دید منفی همه چیز را بررسی می‌کند و به دولت مصدق دید منفی و حکومت او را مطلقه می‌داند.

۳. نشریه انقلاب کبیر

نشریه فوق هفته نامه‌ای سیاسی- خبری بوده که توسط بانو بتول شمس ابهرکی با مدیریت هوشنگ شمس مستوفی به جای هفته‌نامه آسیا طی سال های ۳۲-۱۳۲۹ش/ ۵۳-۱۹۵۰م چاپ می- شده است. مطالب نشریه عمدتاً پیرامون مسائل اجتماعی، سیاسی، تاریخی، اقتصادی و ادبی بوده و راجع به زنان مطلبی در آن به چشم نمی‌خورد.^{۱۶} ۳ شماره موجود در کتابخانه ملی عبارتند از:

شنبه ۲۴ آبان ۱۳۳۱، ۲۶ صفر ۱۳۷۲، ۱۵ نوامبر ۱۹۵۱، سال یازدهم شماره ۴۸

شنبه ۱۷ آبان ۱۳۳۱

شنبه ۱ آذر ۱۳۳۱

این نشریه دارای ۱۸ مقاله است که از این تعداد ۵ تای آن سیاسی-تاریخی، ۴ مقاله سیاسی، ۳ مقاله سیاسی-اجتماعی، ۲ مقاله سیاسی، تاریخی-اجتماعی، ۲ مقاله سیاسی-اجتماعی و مقالات ادبی، اقتصادی-سیاسی هرکدام یک مورد بوده است. این نشریه جزو معدود مطبوعاتی بود که نام نویسندگان مطالب را ذکر کرده است ولی چون همه مطالب از آقایان می‌باشد و این مقاله قصد دارد تا مطبوعات زنان و نویسندگان خانم را مورد بررسی قرار دهد از بیان آن خودداری می‌کند.^{۱۷}

محتوی مقالات نشریه انقلاب کبیر پیرامون مسائل سیاسی و جاری کشور انتخابات، اوضاع جامعه خروج انگلیسی‌ها از ایران، انقلاب کبیر فرانسه می‌باشد و مسائل سیاسی اجتماعی جامعه را با جزییات بیان می‌دارد.

۴. نشریه پیام فارس

نشریه بالا هفته‌نامه‌ای ادبی، اجتماعی ارگان روشنفکران، ستمدیدگان، کارگران، دهقانان، پیشه-وران، کارمندان و غارت‌زدگان بوده که توسط بانو زینت خردمندی با سردبیری محمد خردمندی طی سال‌های ۳۱-۱۳۲۹ش در شیراز در ۴ صفحه و بعضی مواقع ۲ صفحه منتشر می‌شده است. مطالب این نشریه در بالا بردن سطح افکار و معلومات عمومی مردم موثر بوده است. موضوعات نشریه عموماً پیرامون مسائل سیاسی-اجتماعی و اقتصادی بوده و مردم می‌توانستند از صفحات نشریه برای چاپ آگهی، عرض تلسیت و تبلیغات نیز استفاده کنند.^{۱۸} ۲ شماره از این نشریه که مربوط به سال ۱۳۳۱ می‌شود عبارتند از:

یک شنبه ۱۸ فروردین ۱۳۳۱ شماره ۳۳، ۴ صفحه

یکشنبه ۲۹ فروردین ۱۳۳۱ شماره ۳۶، ۴ صفحه

چون بیشتر مطالب بدن نام نویسنده است و اگر نویسنده‌ای رایبان کرده از مردان می‌باشد از پرداختن به این نشریه خودداری می‌شود.^{۱۹} بیشتر مقالات نشریه پیام فارس سیاسی و اجتماعی بوده و گاهی مقالات ادبی و هنری هم دیده می‌شود.

۵. نشریه ترقی ایران

این نشریه هفته‌نامه‌ای اجتماعی- سرگرمی بوده که با دو شماره در ماه توسط بانو سادات فاطمی و با مدیریت محمد مرتضوی طی سال‌های ۳۱-۱۳۲۵ش/ ۵۲-۱۹۲۶م در تهران چاپ می‌شود است. نشریه پیرامون مسائل سیاسی خبری و داستان می‌باشد.^{۲۰} فضای حاکم بر نشریه بیشتر سیاسی خبری بوده و هیچ مطلبی از زنان در آن به چشم نمی‌خورد تنها یک شماره از این نشریه که مربوط به سال ۱۳۳۱ بوده در کتابخانه ملی موجود است.^{۲۱}

ترقی ایران: ۵ شنبه ۳ مهر ۱۳۳۱ سال اول شماره ۱۲ تک شماره ۲ ریال ۴ صفحه مصور. جای اداره خ سعدی پاساژ سعدی تلفن ۳۷۶۸۱ بهای اشتراک سالیانه ۱۵۰ ریال شش ماهه ۸۰ ریال این نشریه دارای ۴ مقاله می‌باشد که از این تعداد دو مقاله سیاسی یک مقاله اقتصادی و یک مقاله اجتماعی بوده است. محتوی مقالات در مورد قطع رابطه سیاسی با انگلیس، نفت، فلاحت، بیکاری مردان در جامعه می‌باشد.

با توجه به این که این نشریه هفته‌نامه اجتماعی- سرگرمی است و مقالات سیاسی و خبرهای سیاسی در آن مشاهده می‌شود با توجه به حوادث سال ۱۳۳۱ شاید فضای نشریه بیشتر سیاسی بوده است.

۶. نشریه حقوق زنان

این نشریه هفته‌نامه ویژه زنان بوده که توسط بانو ا. مست حق ابتهاج طی سال‌های ۳۲-۱۳۳۱ش/ ۳-۱۹۵۲م) در تهران در ۴ صفحه و به شکل مصور چاپ می‌شده است.^{۲۲} تعداد ۶ شماره از این نشریه در کتابخانه‌های ملی و مجلس شورای اسلامی وجود داشت که ۵ شماره آن مربوط به سال ۱۳۳۱ می‌باشد. در این نشریه علاوه بر مقالات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، تاریخی، روان‌شناسی و علمی مطالب ادبی و اخلاق جهان زنان، شعر، داستان‌های کوتاه ادبی-عشقی و معرفی کتاب و بیوگرافی زنان بزرگ از جمله مادام کوری نیز چاپ می‌شده است. ۵ شماره این نشریه که مربوط به سال ۱۳۳۱ می‌باشد عبارتند از:

- ۱- یکشنبه ۲۸ اردیبهشت ۱۳۳۱/ ۲۳ شعبان ۱۳۷۰/ ۱۹۵۲، سال اول، شماره اول
- ۲- یکشنبه ۴ خرداد ۱۳۳۱/ ۱ رمضان ۱۳۷۰/ ۱۸ مه ۱۹۵۲، سال اول، شماره دوم
- ۳- ۲ شهریور ۱۳۳۱/ ۲ ذی‌الحجه ۱۳۷۰/ ۲۴ اوت ۱۹۵۲، سال اول، شماره ۱۳
- ۴- یکشنبه ۶ شهریور ۱۳۳۱/ ۱ محرم ۱۳۷۱/ ۲۸ سپتامبر ۱۹۵۲، سال اول، شماره ۱۸

۵- ۲۶ بهمن ۱۳۳۱ / ۲۹ جمادی الاول ۱۳۷۱ / ۱۵ فوریه ۱۹۵۳، سال اول، شماره ۲۷
 ۵ شماره نشریه حقوق زنان مربوط به سال ۱۳۳۱ دارای ۳۳ مقاله بوده است که از این تعداد ۱۸ مقاله اجتماعی، ۴ مقاله بهداشتی- علمی، ۳ مقاله سیاسی- اجتماعی، ۲ مقاله سیاسی، ۱ مقاله سیاسی- اجتماعی- فرهنگی- اخلاقی، ۱ مقاله هنری- اجتماعی- تاریخی- ادبی، و مقاله مذهبی، اقتصادی، روانشناسی، تاریخی هر کدام یک مورد بوده است.

قابل ذکر است در نشریه حقوق زنان گزارش باعنوان گزارش نماینده زنان ایران در کنفرانس زنان ممالک اسلامی» از دوشیزه دکتر کاظمی دکترای آسیب‌شناسی سرطان ارائه شده است.^{۳۳} همچنین در این نشریه به شرح حال بانو ویجایا لکشمی نخستین بانوی هندی که به مقام وزارت رسید اشاره دارد.^{۳۴}

از ۳۳ مقاله حقوق زنان در سال ۱۳۳۱ نویسنده ۹ مقاله آن زنان بوده اند ۲ تای آن را احتمال می‌دهیم زنان باشند و ۴ ترجمه از بانوان وجود داشت که یک ترجمه از بانو شیوا بوده است.^{۳۵}
 ۲ ترجمه از کوکب صفاری (صورتگر) ترجمه اول،^{۳۶} ترجمه دوم^{۳۷} و یک ترجمه از بانو عظمی عدل‌پور.^{۳۸}

مقالات این نشریه پیرامون مسائل: گرفتن حقوق از دست رفته، اصلاح مقاصد اجتماعی بالا بردن سطح فرهنگ و بهداشت مردم، احقاق حقوق از دست رفته زنان مقایسه جامعه ایران به خصوص در مورد زنان و مسئولیت‌های آنان با جوامع دیگر، ازدواج و طلاق دختران، اتحادیه‌های کارگری در انگلستان، تساوی حقوق زن و مرد، و مسائل بهداشتی و علمی می‌باشد.

به نظر می‌رسد این نشریه جزء معدود نشریاتی است که راجع به زنان مطالبی دارد و این نکته در آن مقطع زمانی (۶۰ سال قبل) نکته حائز اهمیت می‌باشد و در ارتقاء و روشن شدن حقوق زنان بسیار راهگشا بوده است. به علت وسعت مقالات این نشریه امید است در آینده در مقاله‌ای مجزا ارجاع به این نشریه مطالبی ارائه گردد.

۷. نشریه دانشجویان و دانش‌آموزان ایران

این نشریه هفته‌نامه‌ای سیاسی و فرهنگی وابسته به ارگان سازمان صنفی دانشجویان دانشگاه تهران بوده که با مدیریت رهمتی، توران جاوید، ش فروزین و حمید توسلی طی سال‌های ۳۲-۱۳۲۹ش / ۵۳-۱۹۵۰م در تهران در ۴ صفحه چاپ می‌شده است.^{۳۹} مقالات آن بیشتر علمی، سیاسی-

علمی، اجتماعی و ورزشی بوده است. در این نشریه راجع به زنان یا نویسنده زن مطلبی وجود ندارد پس از ذکر آن خودداری می‌شود یک شماره هم از این نشریه در کتابخانه ملی موجود بود.^{۳۰} این نشریه دارای سه مقاله می‌باشد که ورزشی، اجتماعی- علمی و سیاسی- علمی هر کدام یک مورد بوده.

محتوی نشریه دانشجویان و دانش‌آموزان ایران، حوادث دانشگاه و تحلیل از این حوادث در مورد افزایش تعداد دانشجویان باشگاه ورزشی دانشکده پزشکی و مسائل علمی می‌باشد با توجه به زمان خود بی‌سابقه و قابل توجه بوده است.

۸. نشریه رهبر ملت

این نشریه هفته‌نامه‌ای خبری بوده که توسط عبدالله کاملی و با سردبیری بانو عشرت‌الملوک کاملی طی سال‌های ۳۲-۱۳۳۱ش / ۵۳-۱۹۵۲م در تهران در ۴ صفحه شکل مصور چاپ می‌شده است.^{۳۱} یک شماره از این نشریه که بدون تاریخ است با این مشخصات سه شنبه اول مهر ماه سال اول شماره ۱۵ تک شماره ۲ ریال در کتابخانه ملی موجود بود و از روی مطالب متوجه شدیم که مربوط به زمان دولت دکتر مصدق است.

این نشریه دارای ۹ مقاله بوده که از این تعداد ۲ مقاله سیاسی ۴ مقاله اجتماعی و مقالات، اجتماعی- سیاسی، اجتماعی- اقتصادی و نظامی سیاسی هر کدام یک مورد بوده است. چون هیچ مطلبی راجع به زنان و حتی اسم نویسنده زنی در این مقالات نبود از آوردن آن خودداری می‌کنیم.^{۳۲}

محتوی نشریه رهبر ملت پیرامون مسائل سیاسی و روز دولت مصدق و کاهش کرایه خانه‌ها حوادث لبنان، وزارت بهداشت، حمایت نمایندگان مجلس از کلاه‌برداران اوضاع تهران بوده است. ۹. نشریه زنان پیشرو این نشریه در اردیبهشت ۱۳۳۱ش به صورت کتابچه‌ای مصور منتشر می‌شده است جالب توجه این که آقای برزین در کتاب شناسنامه مطبوعات ایران اشاره‌ای به این نشریه نکرده است. صفحات این نشریه ۳۲ صفحه است و دارای مطالب اجتماعی، سیاسی، تاریخی، هنری، خانه‌داری، ادبی و داستان است از این نشریه تنها یک شماره در کتابخانه ملی بود که مورد نقد و بررسی قرار گرفت این نشریه دارای ۸ مقاله بوده که ۳ تای آن سیاسی- اجتماعی ۲ مقاله اجتماعی و مقالات تاریخی، ادبی و سیاسی هر کدام یک مورد بوده است.

این نشریه از محدود نشریاتی است که نویسندگان زن دارد و تمام مقالات آن درباره زنان می‌باشد قابل ذکر است این نشریه مرامنامه‌ای دارد در ۶ ماده که این مواد هم اشاره به مبارزه علیه استعمار برقراری عدالت اجتماعی و تامین حقوق سیاسی- اجتماعی زنان و همچنین مهیا شدن تحصیل برای دختران می‌باشد از ۸ مقاله زنان پیشرو و نویسنده ۴ مقاله آن زنان بوده‌اند.

محتوی این ۸ مقاله حول محور مسائل و مشکلات زنان از جمله: حقوق اجتماعی، مبارزات سیاسی و اجتماعی، فعالیت‌های تولیدی، کار زنان در روستاها و زمین‌های کشاورزی در کنار خانه‌داری و بچه‌داری^{۳۳} نهضت بانوان بهبودی وضعیت اجتماعی آنان^{۳۴} اختلاف زن و مرد و حقوق اجتماعی زن از دیدگاه جوامع اولیه و ادیان مختلف^{۳۵} نقش زنان در بحران‌های اقتصادی سال ۱۳۳۱^{۳۶} حقوق اساسی بشر و مقام زن و ماده دهم از انتخابات ایران^{۳۷} حقوق سیاسی زنان و حق رای و انتخابات شدن در کشورهای مختلف صحبت می‌کند.^{۳۸} به نظر می‌رسد از نشریاتی باشد که مورد توجه زنان بوده است و به استعداد زنان توجه دارد نه صرف کالاهای تجاری.

۱۰. نشریه شبیخون این نشریه هفته نامه‌ای خبری بوده که توسط بانو زمان ذوالقدری طی سال- های ۳۲-۱۳۲۸ش / ۵۳-۱۹۴۹م در شیراز در ۴ صفحه و به صورت رنگی چاپ می‌شده است. البته نشریه در یک دوره زمانی ۴ ماه و نیم توقیف شده و بعد از آن مجدد به کار خود ادامه داده بود. مطالب نشریه عمدتاً پیرامون مقالات سیاسی تاریخی بوده است. ۷ شماره از این نشریه در کتابخانه ملی موجود بود که تنها ۲ شماره آن مربوط به سال ۱۳۳۱ می‌شد ولی چون هیچ مطلبی در مورد زنان نداشت و نویسندگان هیچ کدام از مطالب زن نبودند فقط به ذکر تاریخ این شماره اکتفا می‌کنیم.

دوشنبه ۲۸ اردیبهشت ۱۳۳۱ سال چهارم دوره: دوم

دوشنبه ۱۱ خرداد ۱۳۳۱ سال چهارم دوره: دوم

۱۱. نشریه مرزبان نشریه فوق هفته نامه‌ای اجتماعی که با دفاع از حقوق شهرستانی‌ها در تهران توسط بانو خانقاه و با مدیریت علی زرین قلم طی سال‌های ۳۴-۱۳۲۹ش / ۵۵-۱۹۵۰م چاپ شده است. مطالب نشریه پیرامون مسائل سیاسی و هنری اجتماعی، و اقتصادی بوده و با این هفته نامه‌ای اجتماعی است ولی مسائل مختلف در آن بررسی شده است.^{۳۹} از این نشریه فقط یک نسخه چهارشنبه ۲ مهر ۱۳۳۱ در کتابخانه ملی موجود بود صاحب امتیاز و مدیر مسئول علی زرین قلم تهران خ شاهرضا-چهار راه کالج.

چند نکته مهم در رابطه با این نشریه را بیان می‌کنیم:

- ۱- برزین در کتاب خود اشاره به بانو عفت خانقاه کرده است ولی در خود نشریه اشاره‌ای ندارد.
- ۲- برزین می‌گوید هفته‌نامه مرزبان نشریه‌ای اجتماعی است ولی در خود نشریه مسائل مختلف سیاسی، هنری، اجتماعی، اقتصادی، خبری، آگهی و شعر هم دارد.^{۴۰}
- از زنان مطالبی نبود ذکر نمی‌کنیم.
۱۲. نشریه م امروز

این نشریه هفته‌نامه‌ای سیاسی- اجتماعی بوده که توسط بانو فاطمه خلیج در سال ۱۳۳۱ش/ ۱۹۵۲م در تهران چاپ می‌شده است.^{۴۱} ذکر این مطلب ضروری است زمانی که روزنامه^{۴۲} توقیف می‌شد این روزنامه با نام‌های: راه چاره، زحمت، شطرنج سیاسی، بوته رز، پیشتاژان و منطق امروز منتشر می‌شد. این نشریه سعی داشته وضعیت جامعه را با زبان شعر و کاریکاتور به باد انتقاد بگیرد برای نمونه در یکی از شماره‌های روزنامه^{۴۳} کاریکاتوری از مصدق به شکل میمون و زنجیره‌هایی که به وی بسته و در حال تکان دادن اوست چاپ می‌کند.^{۴۴} برزین در کتابش نامی از روزنامه «نامه چلنگر» روزنامه-هایی که در زمان توقیف^{۴۵} با نام‌های دیگر منتشر می‌شدند نمی‌برده ۱۴ شماره از این نشریه در سال ۱۳۳۱ منتشر شده بود که جزء سه مورد شعر که از بانوان بود نویسنده زن نداشت.

منطق امروز

۵ شنبه ۲۹ آبان ۱۳۳۱ سال اول شماره ۱ بهاء یک ریال و نیم آدرس اداره: خ مولوی کوچه پارسا در ۲ صفحه

۵ شنبه ۳ آذر ۱۳۳۱ سال: اول شماره ۲ بهاء: یک ریال و نیم ۲ صفحه

۵ شنبه ۶ آذر ۱۳۳۱ سال: اول شماره ۳ بهاء: یک ریال و نیم ۲ صفحه

۵ شنبه ۱۰ آذر ۱۳۳۱ سال: اول شماره ۴ بهاء: یک ریال و نیم ۲ صفحه جای اداره خ فردوسی روبه‌روی صندوق پست‌انداز ملی

۵ شنبه ۱۳ آذر ۱۳۳۱ سال: اول شماره ۵ بهاء: ۲ ریال ۴ صفحه شد

دوشنبه ۱۷ آذر ۱۳۳۱ سال: اول شماره ۶ بهاء: ۲ ریال ۴ صفحه

دوشنبه ۲۰ آذر ۱۳۳۱ سال: اول شماره ۷ بهاء: ۲ ریال ۴ صفحه

دوشنبه ۲۴ آذر ۱۳۳۱ سال: اول شماره ۸ بهاء: ۲ ریال ۴ صفحه

دوشنبه ۲۷ آذر ۱۳۳۱ سال: اول شماره ۹ بهاء: ۲ ریال ۴ صفحه

دوشنبه ۱ دی ۱۳۳۱ سال: اول شماره ۱۰ بهاء: ۲ ریال ۴ صفحه رنگی

دوشنبه ۴ دی ۱۳۳۱ سال: اول شماره ۱۱ بهاء: ۲ ریال ۴ صفحه رنگی

دوشنبه ۸ دی ۱۳۳۱ سال: اول شماره ۱۲ بهاء: ۲ ریال ۴ صفحه سیاه سفید

دوشنبه ۱۱ دی ۱۳۳۱ سال: اول شماره ۱۳ بهاء: ۲ ریال ۴ صفحه

دوشنبه ۱۴ دی ۱۳۳۱ سال: اول شماره ۱۴ بهاء: ۲ ریال ۴ صفحه

شعری از دوشیزه رباب با عنوان (ملت ایران) که اوضاع اجتماعی جامعه را بیان می‌کند.^{۴۶}

شعری از دوشیزه شکوفه با عنوان مادر^{۴۷}

شعری از بانو آذر فرزند قهرمان^{۴۸}

نشریه منطبق امروز با ادبیات و شعر و کاریکاتور اوضاع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی فاصله طبقاتی

را به باد انتقاد می‌گیرد.

نتیجه گیری

با نگاهی به آمار ارائه شد در این پژوهش می‌توان چنین استنتاج نمود که از تعداد ۱۳۵ مقاله بررسی شده بیشترین تعداد مربوط به مقالات سیاسی با ۳۷ عنوان و به ترتیب اجتماعی با ۳۱ عنوان سیاسی تاریخی ۲۰ عنوان و سیاسی اجتماعی با ۱۹ عنوان بوده است به عبارتی از ۱۳۵ مقاله بررسی شده ۱۰۷ عنوان مربوط به مقالات بار ویکرد سیاسی، تاریخی، سیاسی - اجتماعی و اجتماعی و ۲۸ مقاله باقی مانده به ۱۷ رویکرد دیگر اختصاص یافته است بنابراین علی‌رغم عدم مشارکت سیاسی زنان به تحولات سیاسی در سال فراز و نشیب ۱۳۳۱ش زنان در عرصه مقالات سیاسی پیشرفت قابل توجهی داشته‌اند و چه بسا در صورت عدم وقوع کودتا در سال ۱۳۳۲ش گسترش فعالیت زنان در عرصه مطبوعات به مشارکت سیاسی ایشان در عرصه اجتماعی منتج می‌گردید.

تعداد مقالات	هنری اجتماعی تاریخی ادبی	سیاسی اجتماعی فرهنگی اجتماعی	مذهبی	روانشناسی	تاریخی	ادبی سیاسی	نظامی سیاسی	اجتماعی اقتصادی	سیاسی علمی	اجتماعی علمی	ورزشی	پهناشتی علمی	سیاسی اجتماعی اقتصادی	دینی مدنی	سیاسی اجتماعی تاریخی	ادبی	سیاسی اقتصادی	تاریخی اجتماعی	سیاسی حقوقی	قضایی حقوقی	اقتصادی	اجتماعی	سیاسی اجتماعی	سیاسی تاریخی	سیاسی	نشریه نام نشریه	شماره
۶۸														۱	۱	۱	۱	۱	۱	۲	۳	۶	۱۰	۱۵	۲۶	اراده آذربایجان	۱
۱۵															۲	۱	۱						۲	۵	۴	انقلاب کبیر	۲
۴																					۱	۱			۲	ترقی ایران	۳
۲۳	۱	۱	۱	۱								۴									۱	۱۸	۳		۲	حقوق زنان	۴
۳									۱	۱	۱															دانشجویان و دانش آموزان ایران	۵
۹							۱	۱														۴	۱		۲	رهبر ملت	۶
۹																۱									۱	زنان پیشرو	۷
																						۲	۳			شبیخون	۸
۱۴۱	۱	۱	۱	۱	۲	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۴	۱	۱	۳	۲	۳	۱	۱	۲	۵	۳۱	۱۹	۲۰	۳۷	جمع	

یادداشت‌ها:

- ^۱ - مصدق، محمد، خاطرات و تألمات مصدق، تهران: انتشارات علمی، بی‌تا، ص ۲۳۳؛ کاتوزیان، همایون، ارتش و حکومت پهلوی، ترجمه غلامرضا علی بابایی، تهران: خجسته، ۱۳۷۲، ص ۲۳۶-۲۳۴.
- ^۲ - کاتوزیان، همایون، گذشته چراغ راه آینده، بی‌جا، بی‌تا، ص ۶۴۱.
- ^۳ - مصدق، خاطرات و تألمات مصدق، ص ۲۳۳.
- ^۴ - کاتوزیان، همایون، گذشته چراغ راه آینده، ص ۶۵۹-۶۵۸.
- ^۵ - اندرمانی زاده، جلال؛ حدیدی، مختار، پهلوی ما، خاندان پهلوی به روایت اسناد، تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۴۹۷.
- ^۶ - نجاتی، غلامرضا، جنبش ملی شدن صنعت نفت ایران و کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۸، ص ۲۶۶-۲۶۷.
- ^۷ - معین فرد، محمدرضا، مسیر تحول قوانین مطبوعات در ایران، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۸، ص ۵۳.
- ^۸ - همان، ص ۵۴.
- ^۹ - مجله مجلس و راهبرد، ش ۴۲، بهار ۱۳۸۳، ص ۱۶۶-۱۱۹.
- ^{۱۰} - عبدالرحیم ذاکر، ۱۳۷۰، ص ۶۸.
- ^{۱۱} - مجله مجلس و راهبرد، ش ۴۲، بهار ۱۳۸۳، ص ۱۶۶-۱۱۹.
- ^{۱۲} - معین فرد، مسیر تحول قوانین مطبوعات در ایران، ص ۱۰۷-۱۰۵.
- ^{۱۳} - مجله مجلس و راهبرد، ش ۴۲، بهار ۱۳۸۳، ص ۱۶۶-۱۱۹.
- ^{۱۴} - برزین، مسعود، شناسنامه مطبوعات ایران از ۱۲۱۵ تا ۱۳۵۷ش، تهران: بهجت، ۱۳۷۱، ص ۵.
- ^{۱۵} - همان، ص ۳۷.
- ^{۱۶} - همان، ص ۶۴.
- ^{۱۷} - انقلاب کبیر، ۱۷ و ۲۴ آبان و آذر ۱۳۳۱.
- ^{۱۸} - برزین، شناسنامه مطبوعات ایران از ۱۲۱۵ تا ۱۳۵۷ش، ص ۱۱۵.
- ^{۱۹} - پیام فارس، ش ۳۳، ۱۸ فروردین ۱۳۳۱ش؛ ش ۳۶، ۲۹ فروردین ۱۳۳۱ش.
- ^{۲۰} - برزین، شناسنامه مطبوعات ایران از ۱۲۱۵ تا ۱۳۵۷ش، ص ۱۲۹.
- ^{۲۱} - ترقی ایران، ۳ مهر ۱۳۳۱.
- ^{۲۲} - برزین، شناسنامه مطبوعات ایران از ۱۲۱۵ تا ۱۳۵۷ش، ص ۱۶۴.
- ^{۲۳} - نشریه حقوق زنان، ش ۲۸، ۱ اردیبهشت ۱۳۳۱، ص ۲-۱.
- ^{۲۴} - همان، ش ۲، ۴ خرداد ۱۳۳۱، ص ۴.
- ^{۲۵} - همان، ش ۱۳، ۲ شهریور ۱۳۳۱، ص ۲-۱.

- ۲۶ - همان، ص ۱-۲.
- ۲۷ - همان، س ۱، ش ۱۸، ۶ شهریور ۱۳۳۱، ص ۱-۲.
- ۲۸ - حقوق زنان، ش ۲۷، ۲۶ بهمن ۱۳۳۱، ص ۱-۳.
- ۲۹ - برزین، شناسنامه مطبوعات ایران از ۱۲۱۵ تا ۱۳۵۷ش، ص ۱۸۳.
- ۳۰ - نشریه دانشجویان ایران، شماره ۲، دوشنبه ۱۲ آبان ۱۳۳۱، ص ۴.
- ۳۱ - همان، ص ۲۲۰.
- ۳۲ - رهبر ملت، س ۱، ش ۱۵، اول مهر ۱۳۳۱ش، ص ۱-۴.
- ۳۳ - زنان پیشرو، ش ۱، اردیبهشت ۱۳۳۱ش، ص ۲.
- ۳۴ - همان، ص ۵-۷.
- ۳۵ - همان، ص ۸-۱۲.
- ۳۶ - همان، ص ۲۵ و ۱۶-۱۴.
- ۳۷ - همان، ص ۱۷.
- ۳۸ - همان، ص ۲۳-۲۴.
- ۳۹ - برزین، شناسنامه مطبوعات ایران از ۱۲۱۵ تا ۱۳۵۷ش، ص ۳۶۵.
- ۴۰ - نشریه مرزبان، ۲ مهر ۱۳۳۱ ش.
- ۴۱ - برزین، شناسنامه مطبوعات ایران از ۱۲۱۵ تا ۱۳۵۷ش، ص ۳۷۸.
- ۴۲ - نامه چلنگر.
- ۴۳ - نامه چلنگر.
- ۴۴ - نامه چلنگر، ۵ اردیبهشت ۱۳۳۱.
- ۴۵ - نامه چلنگر.
- ۴۶ - منطق امروز، س ۱، ش ۵، ۱۳ آذر ۱۳۳۱ش، ص ۵.
- ۴۷ - همان، ش ۸، ۲۴ آذر ۱۳۳۱ش، ص ۵.
- ۴۸ - همان، ص ۵.